AGADATH SHIR HASHIRIM.

THE following Midrash to the book, *Song of Songs*, is taken from a Parma MS., Cod. De Rossi, 541. It is, to my knowledge, unique; but, unfortunately, the text is very corrupt and defective. Some passages are also misplaced. Still its matter is almost entirely fresh, and it gives us at least the structure or skeleton of that Midrash to the *Song of Songs*, which was used by many of the old authorities, as R. Juda of Barcelona, Rashi, R. Simon, the compiler of the *Yalkut*, R. Moses Tako, R. Abraham b. Maimon, Nachmanides, the unknown author of the יחוסי האמוראים, R. Machir b. Abba Mari, the compiler of various Hagadic collections to certain prophetical books, and others, but which has been lost to us for several centuries. This assertion could not be satisfactorily proved without giving various specimens of the contents of the Midrash, and thus showing how they corresponded with the quotations of Rashi, R. Simon, etc. This would, however, cause useless repetition. Hence, I intend to publish first the whole of the text, which will be followed by notes giving the parallels and corrections as far as they can be gathered from the cognate literature both in print and in manuscripts; whilst in a postscript at the end I shall try to fix the date of our Midrash, as well as to establish its relation to the so-called Midrash *Chasitha* of the editions and to the rest of the Hagadic literature. I hope that other unknown Midrashic pieces will follow.

In thus beginning to edit materials collected in various libraries in Italy, it is my pleasant duty to express my gratitude to the University of Cambridge, which offered me the means of travelling in the country of Azaryah De Rossi and Samuel David Luzzatto. My thanks are

also due to the Italian Government, which not only opened before me all the treasures I desired to see, but also permitted, on the application of the English Foreign Office, that certain MSS. should be sent to me to Cambridge, where I could examine and copy them with greater ease. In the Vatican Library the same liberality was shown to me, and I feel very thankful to its *Prefettos.* I am likewise under great obligations to all the librarians and to the assistants at the various libraries in which I worked during my stay in Italy, especially so to my friend, Dr. Leonello Modonia of Parma, by whose liberality and kind help alone I was enabled to undergo the amount of work which the treasures of De Rossi involve upon the student of Jewish literature, and whose readiness to instruct and to inform is a constant aid to the inquirer, even after he has left this fair country.

א) (109*a*) **שיר השירים** · ר׳ נתן או׳ מלאכי השרת אמרו אותה · שנ׳ שיר השירים · המשוררים לפני הקב״ה מלך מלכי המלכים ואומרים ק׳ק׳ק׳ : רבן גמליאל או׳ הקב״ה אמרה שנ׳ שיר השירים · השיר הנבחר מכל השירים · ואמרוה האבות והצדיקים והנביאים ומלאכי השרת מי אמרה מי שהשלום שלו כנוהג שלום על כל בריותיו : החמה זורחת על הצדיקים ועל הרשעים · ועושה שלום בין מלאכיו · שכן הוא או׳ עושה שלום במרומיו · הברקים שנוחין מתוך המים והמים אינן מכבין אישן של ברקים · והברקים אין שורפין את המים : הרקיע של מים · החמה והלבנה והכוכבים והמזלות של אש רצין ומהלכין ואינן מזיקין זה את זה · ואתה מוצא במרכבות פרעה ואש מתלקחת בתוך הברד שהיו מעורבין שניהן כאחת ולא היו מזיקין זה לזה · וכן בהר סיני ברד וגחלי אש בארץ · אי איפשר לשור לראות את הארי שהרי שונא לשור · אבל במרום השור והארי שניהם במרכבה ושלום ביניהם אוהבין זה לזה · שנ׳ ופניהם איש אל אחיו שהיו נוהגין אהבה ורעות נאמר עושה שלום במרומיו : ר׳ א׳ מי שהשלים לבנים מה שקיים לאבות שאו׳ כי גר יהיה זרעך וגו׳ · בשתי אותיות קיים לו שהוא גואלם ובשבעים גאלם · שנ׳ במסות באותות ובמופתים ובמלחמה וגו׳ · כנגד שבעים שירדו עם יעקב במצרים ובשבעים שנתנו לו כנגד שבעים לשונות · שנ׳ יצב גבולות

עמים למספר בני ישר׳ · כנגדן נקראו לישר׳ שבעים שמות · ולירושלם שבעים ולתורה שבעים כנגד שבעים שמות שנקראו להקב״ה : ד״א שיר השירים אשר לשלמה · ללמדך שכל חכמתו של שלמה שהיא שקולה כנגד התורה : ר׳ עקיבא או׳ אילו לא נתנה בתורה שיר השירים כדאי הייתה לנהוג את העולם · ומניין שחכמה שקולה כתורה · שנ׳ חכמה ומוסר אוילים בזו · ומוסר היא (109*b*) התורה · שמע בני מוסר אביך · ולא עוד אלא שהקדים חכמה לתורה · שנ׳ ראשית חכמה יראת יי׳ הקדים חכמה לתורה : ר׳ אלעזר בן עזריה אם אין חכמה אין תורה · אם אין בידך יראת חטא אין בידך תורה לפי שקדמה חכמה של שלמה שאמ׳ עליו הכת׳ ויאהב שלמה את יי׳ שהיתה חכמתו מתנה לשלמה : אחד משלשה שאמ׳ להם הקב״ה שאלו אברהם משיח שלמה · א׳ע׳פ׳ שכת׳ שאמ׳ המקום לאברה׳ אל תירא אברם אנכי מגן לך : אמ׳ אברהם כל בקשותי נתת חוץ מאחד הן לי לא נתת זרע · א״ל הקב״ה הבט נא השמימה וגו׳ · למה אמ׳ לו הקב״ה כה יהיה זרעך · אלא שהראה לו מזלו של יצחק · מן הכוכבים שמו מזל כה : שנ׳ שבו לכם עם החמור ואני והנער נלכה עד כה : והלא אני רואה מזלו של יצחק בין הכוכבים שהיה אברהם איסטרולוגים במזלות · ולמה אמ׳ להם ונשתחוה ונשובה אליכם · אלא שנתנבא אברהם שהם חוזרים הוא ויצחק בשלום מן המזבח : ד״א למה אמ׳ נלכה עד כה אלא שנתנבא אברהם על אותו מקום שעקד עליו יצחק בנו · שעתידין הכהנים לברך ולעמד ופורשין כפיהם ולברך את ישר׳ בכה · שנ׳ כה תברכו את ישר׳ : ד״א למה אמ׳ להם שבו לכם פה עם החמור · שנתנבא על אותו מקום בית הבחירה · שנ׳ זאת מנוחתי עדי עד · פה אשב וגו׳ · משיח שהוא בא לגאולת ישר׳ מהרה א״ל הקב״ה שאל · שנ׳ יי׳ אמר לי בני אתה שאל ממני ואתנה גוים נחלתך וגו׳ · אמ׳ משיח מה הנייה לי במלכות · הואיל ומשוח מלחמה יהרג · שכן זכריה נתנבא עליו וספדו עליו כמספד על היחיד מה הנאה יש לי במלכות ובעושר אם עתיד שישלטו בי איני שואל אלא שתתן לי חיים · אמ׳ לו המקום כבר נתון לך מה ששאלת (110*a*) עד שלא עמדת נתנבא עליך דוד אביך · שנ׳ חיים שאל ממך נתת לו ולא חיים בלבד אלא עשר ונכסים וכבוד כשיבא המשיח המלכיות פוסקות מן העולם · והוא טועמין את המות · שנ׳ והיה יום אחד לויי׳ לא יום ולא לילה · יום שהוא מפסיק בין שני עולמות · אמ׳ לשלמה שאל · אמ׳ שלמה ונתתי לעבדך לב יודע להבין בין טוב לרע וגו׳ · להודיע מתנותיו של

שלמה כמה הן גדולות · נאמר בשלמה וידבר שלשת אלפים משל ויהי שירו חמשה ואלף · ושיר השירים משובחת מכולם : ר' נחמיה או' אין דבר שלא אמ' עליו שלמה שיר · שנ' שיר השירים · הרי שלשה שירים · היאך הוא שלשה שירים · שלשה שירים לשבעים דבר שבתורה שלשה שבעים לישראל · ושבעים לירושלם · ושבעים להקב"ה : שלשה שירים אמ' כנגד שלשה ימים שנשתמש העולם לאור הטוב עד שלא נבראת החמה · וכנגד שלשה דברים שהיו קודם בראשית · המים · הרוח · והחשך : שלשה ספרים כתב · שיר השירים · ומשלי · וקהלת · שיר השירים כתב בקטנתו · ומשלי בילדותו · וקהלת משהזקין · שלש שירים כנגד שלש מעלות שעלה · בראשונה כתב · ויתן שלמה את הכסף בירושלם באבנים : וכת' אין כסף נחשב בימי שלמה כאבנים · וכת' אין כסף נחשב בימי שלמה למאומה : המעלה השנית · ותרב חכמת שלמה מחכמת כל בני קדם · ויי' נתן חכמה לשלמה : המעלה השלישית · כי הוא רודה בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה · והלא תפסח ועזה נתונות זו בעד זו · אלא כמה שיצא מתפסח וילך ויקיף את כל העולם כולו עד שיבא בעזה · כך היה שלמה שולט בכל העולם כולו : וישב שלמה על כסא יי' למלך · וכי איפשר לישב על כסא יי' · אלא כמה שהקב"ה שולט מסוף (110b) העולם ועד סופו · כך היה שלמה שולט מסוף העולם ועד סופו : ד"א שלשה שירים אמ' כנגד שלשה ירידות שירד ראשונה שהיה מלך מסוף העולם ועד סופו · ונתמעטה מלכותו · וחזר להיות מלך על ישר' בלבד · שכן הוא משלי שלמה בן דוד מלך על ישר' : ירידה שנייה שחזר להיות מלך בירושלם בלבד · שכן הוא אומ' דברי קהלת בן דוד מלך בירושלם : הירידה השלישית שמרדו עליו בני ירושלם ולא היה מלך אלא על מטתו בלבד · ולא היה יכול אותו המלך הגדול שהיה אדם מזכיר שמו על הרוחות שהן זועות ומרתיתות מפניו · חזר להיות מתיירא מהן וגיבורי ישר' עומדין עליו ושומרין את מיטתו מן הרוחות : שלשה שירים אומ' כנגד שלשה עולמות : השיר הראשון על שירו של עולם הזה · שהוא על שבע מינים שנ' שבע ביום הללתיך : שיני על שירו של משיח שהוא על שמונה מינים · שנ' למנצח על השמינית · השלישית על שירו של עולם הבא · שהוא על עשר מינים · שנ' בנבל עשור זמרו לו : שיר השירים שהוא שבח על כל השירים : שבעים שמות קרא לישר' ישורון · בכור · נער · רך · יחי' · כלה · אשת נעורים · יהודים · עברים · אריה · אפרתים · נחש · אילה · זאב · שור · ראם כרם נטע · שעשועים · גן נעול · פרדס

מעיין חתום · ידידים גאולים קדשים · ממלכת כהנים · צבאות משרתים · אדונים עליונים אגודה אישים עדה קהל · אילי הצדק תמרה אגוז ענבים תאנה ורימון נחלה סגולה קנה · ציבור בני אל חי אישון עגלה פרה תולעת אם חכמים וגבורים · צדיקים חסידים ישרים קרובים ענוים תמימים · הרי שבעים שמות נתפשרו שמות ישר׳ על שם היסורין : ישורון על שם שאמרו שירה על הים נקרא בכור · שנ׳ בני בכורי ישר׳ · נקרא נער כי נער ישר׳ ואוהבהו : נקרא רך שכן הוא אָן דכת׳ כי בן הייתי לאבי רך ויחיד : נקרא יחד · שהן יחידים בעולם : נקרא (111*a*) ילד שנ׳ אם ילד שעשועים · נקרא אחים ורעים · שנ׳ למען אחי וריעי · נקרא אהוב · שנ׳ אהבתי אתכם נאם יי׳ : נקרא בן שנ׳ בנים אתם ליי׳ אלהיכם : נקרא עבד · שנ׳ כי לי בני ישר׳ עבדים : נקרא עם שנ׳ עם יי׳ אלהי : נקרא גוי · שנ׳ כי מי גוי גדול : נקרא אם · שנ׳ ולאמי אלי האזינו : נקרא בת · שנ׳ הבת השובבה : נקרא רעייתי · שנ׳ אחותי רעייתי · נקרא רעייתי שהם עושים רצונו של מקום : נקרא כלה · שנ׳ לבבתיני השם אחותי כלה : נקרא יהודים · על שהם מודים להקב״ה : נקרא עברים שעשו את התורה שנכתב בעבר הירדן : נקרא אריה · שנ׳ הן עם כלביא וגו׳ : נקרא נחש · שנ׳ יהי דן נחש : נקרא אילה · שנ׳ נפתלי אילה : נקרא זאב · שנ׳ בנימן זאב יטרף : נקרא שור · שנ׳ בכור שורו : נקרא ראם · שנ׳ קרני ראם קרניו : נקרא כרם · שנ׳ כי כרם יי׳ ישר׳ : נקרא פרדס · שנ׳ שלחיך פרדס : נקרא מעיין · שנ׳ גן נעול מעיין חתום : נקרא ידידים · שנ׳ מה לידידי בביתי : נקרא קדושים · שנ׳ קדושים תהיו : נקרא ממלכת · שנ׳ ואתם תהיו לי ממלכת וגו׳ : נקרא משרתים · שנ׳ משרתי עליון : נקרא צבאות · שנ׳ יצאו כל צבאות יי׳ : ולמה נקראו צבאות · שהן חיילותיו של הקב״ה : נקרא אלהים · שנ׳ אמרתי אלהים אתם : נקרא עליונים ואדונים · שנ׳ ולקדישי עליונים : נקרא אגודה · שנ׳ ואגודה על ארץ יסדה : נקרא אישים · שנ׳ אליכם אישים אקרא · נקרא עדה · שנ׳ ויאמרו כל העדה : נקרא אילי הצדק · שנ׳ וקרא להם אילי הצדק : נקרא תמר · שנ׳ צדיק כתמר יפרח : נקרא אגוז שנ׳ אל גינת אגוז ירדתי : נקראו ענבים · שנ׳ כענבים במדבר : נקרא תאינה · שנ׳ כתאינה בראשי׳ : נקרא רימון · שנ׳ כפלח הרימון רקתך : נקרא נחלת · שנ׳ ונחלתי ישר׳ : נקרא סגולה · שנ׳ והייתם לי סגולה : נקרא יונה · שנ׳ יונתי בחגוי הסלע : נקראו אל בני חי · שנ׳ יאמר להם בני אל חי : נקרא אישון · שנ׳ יצרנהו כאישון : נקרא (111*b*) פרה · שנ׳

כי כפרה סוררה : נקרא תולעת · שנ׳ אל תראו תולעת יעקב · נקרא עגלה · שנ׳ אפרים עגלה משולשת : נקרא אם · שנ׳ בעטרה שעיטרה לו אמו : נקרא חכם · שנ׳ רק אין חכם : נקרא גיבורים · שנ׳ גיבורי כח עושה דברו : נקראו צדיקים · על שם הצדקה שהן עושין · נקרא ישרים · שהולכין בישרות לבם בדרכי המקום : נקראו קרובים · שנ׳ לבני ישר׳ עם קרובו : נקראו ענוים · שנ׳ וענוים ירשו ארץ : נקראו תמימים שהן הוא או׳ ותמימים יוותרו בה · ושהן תמימים מכל העמים · במעשיהם ובדרכיהם : שבעים שמות קרא לירושלם · ירושלם שלם · יראה יבוס · גלעד · לבנון · ציון מרומים כסא יי׳ עיר ישר׳ · יפה נוף · ירכתי צפון · משוש כל הארץ בעולה חפצי בה · אבן מעמסה אפרתה שדה יער מנוחה · אריאל · הר מועד ספה על בתולה כלה אשת נעורים · רבתי עם רבתי בגוים : שרתי במדינות · עיר חוברה לה בית תפילה · מגדל עדר · שגל מצודה · ידידות · ירושה עיר לא נעזבה · גילה גן עדן · יי׳ הר מרום · מקדושים עקרה מוראה הר גבוה עיר היונה · קריה נאמנה עיר הצדק · גיא חיזיון · דלתות העמים · במות נחלה · הר הקודש · הר חמד · גבעת הלבונה · עיר דוד · הנגב · הר מרום · ישר׳ שם חדש · אשר פי יי׳ יקבנו · עיר דוד · הנגב · הר מרום ישר׳ · אילו שמות ציון נקרא שלם · ומלכי צדק מלך שלם : נקרא יראה · יי׳ יראה שמתוכה הוא רואה עם ומרחם עליה׳ · ברא את העול׳ : לבנון · ההר הטוב הלבנון · נקר׳ מרום·······יי׳ לבדו השוכן · ה נקר׳ כסא (·······ביום · יקראו לירושלם ה׳ יי׳ שמתוכ׳ יושב על) יושב על כסא ומחייב אויבי עמו · שנ׳ ונקוו אליה כל הגוים לשם יי׳ לירושלם : נקרא ים · שנ׳ יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד · וכמו שקיבל הים כל מי בראשית · כך היא עתידה לקבל את כל בניה · נקרא עיר דוד · שנ׳ וילכוד דוד את מצודת ציון היא עיר דוד · ומפני מה נקראת על שם בשר ודם · אלא שהיה גלוי לפני הקב״ה שבשר ודם בונה אותה ובשר ודם מחריבה · אבל לעולם הבא היא נקראת על שמו של הקב״ה · שנ׳ עיר ציון קדוש ישר׳ · יפה נוף · שנ׳ יפה נוף משוש כל הארץ · מה היא שמחתו (112a) של צדיקים כל-היא שמחתו של צדיקים : נקרא הר ציון בשם שמעמדין ציון לקברות להודיע בין טמא לטהור כך הודעתי לכל באי עולם שהוא ואני זוגם · נקרא ירכתי צפון · שעתידין כל נכסי צפון ליכנס לתוכה : נקרא קרית מלך רב · שהיא עירו של מלך מלכי המלכים הקב״ה : נקרא כלילת יופי · שנ׳ כלילת יופי משוש לכל הארץ · נקרא בעולה · שהיא בעולה שאין לה

פרנס אלא הקב"ה : נקרא חפצי בה · כי לך יקרא חפצי בה · ולארצך בעולה · שכן או' ציון דורש אין לה : חפצי בה · שאני רוצה בה מכל המדינות · שנ' אוהב יי' את שערי ציון : נקרא עיר לא נעזבה · העיר שאינה נעזבת מפני לעולם : נקרא גילה · הנני בונה ירושלם גילה ועריה משוש : נקרא בשן הר גבנונים הר בשן : נקרא חדרך · שנ' בארץ חדרך שהיא מחרדת למלך שבמרום : נקרא רמה · קול ברמה נשמע : נקרא עדן שבניה עתידין ליכנס ולהתעדן בתוכה : ושבעים שמות קרא שלמה לתורה ראשית קניין חכמה ומוסר בינה צדק · משפט משרים ערמה דעת מזימה לקח ירושה תחבולות משל מליצה · חידה תורה יראה ספר הברית מלחמות תמימה טהורה נאמנה מחכימת משיבת נפש · מאירת עינים עדות נוצר משמחי לב עומדת לעד · חמודה זהב כסף גזית כלי פז טובה פנינים לוית חן ענקים אשורית דבש נופת צופים · שמן תורק מגדים שעשועים מועצות אמרי אמת נעימים נחלה מתוקה עמוקה ורחבה עטרת אשת נעורים איילת אהבים יעלת חן דודים וחכמים חלב עץ חיים · יקרה חרוץ תבואה : ושבעי' שמות נקר' הקב"ה עליון רם ונישא נפלא גדול וגיבור · עיזוז הוד והדר · נורא ישר אדיר הצור תמים נאמן טוב חסיד צדיק קדוש טהור קנוא ונוקם · נוטר בעל חימה גאה צח ואדום · רחוק קרוב איש שומר ראשון אחרון (112b) אריה נשר · רועה תפוח מור אשכול יער מגדל שופט מלך מסתתר יוצר בורא גומל בונה קורא רוגע יי' אלהים אהיה אשר אהיה שדי הכופר צבי עופר האילים · חנון ורחום : נפר"ש ש"ל הקב"ה : נקרא עליון · עליון במרומים אלהים שבדין ברא את העולם · יי' מרי ארעא מרי שמיא : אדון שהוא אדון על כל בריותיו : אלוה שהוא אלוה על כל שהוא תקיף על כל : אהיה אשר אהיה שהוא ואין חוץ ממנו · שדי שאין העולם כדיי שברא אותו · רם ונישא כה אמר יי' רם וניש' : נשגב יי' כי שוכן מרום : נפלא · לעושה נפלאות גדולות לבדו : גדול אדונינו ורב כח : גיבור עיזוז · יי' עיזוז וגיבור · הוד והדר · הוד והדר לפניו · נורא · נורא אלהים ממקדשיך : אדיר · אדיר במרום יי' · צור · יי' צורי ולא עולתה : נאמן האל הנאמן : טוב · טוב יי' לכל : חסיד · כי חסיד אני נאם יי' : טהור · טהור עינים מראות ברע · אש · כי יי' אלהיך אש אכלה הוא : קנוא · כי אל קנא הוא : נקום · נוקם יי' ובעל חימה · גאה · כי גאה גאה : אח · מי יתנך כאח לי : רחוק · רחוק מרשעים יי' : קרוב · קרוב יי' לכל קוראיו : איש · והיה ביום ההוא נאם

יי׳ תקראי לי אישי : שומר ישר׳ · הנה לא ינום ולא ישן שומר ישר׳ : ראשון ואחרון · אני יי׳ ראשון ואת אחרונים אני הוא : אבי · הלא אב אחד לכולנו : אריה · אריה שאג מי לא ירא : נשר · כנשר יעיר קנאה : תפוח · כתפוח בעצי היער : מר · צרור המר דודי לי : אשכל הכופר · עיר · וארן עיר וקדיש : מגדל · מגדל עוז שם יי : שופט · כי אלהים שופט צדק : מלך · כה אמר מלך ישר׳ : מסתתר · אם אתה אל מסתתר · אכן אתה אל מסתתר : יוצר · כי הנה יוצר הרים ובורא רוח : מושיע · אלהי ישר׳ מושיע : גואל · גואל חזק : ישר · ישר יחזו פנימו : חנון ורחום · חנון ורחום יי׳ : צח ואדום · דודי צח ואדום : (113*a*) נקרא הקב״ה שבעה שמות · ובחר בישר׳ שנקראו שבעים שמות ונתן להם את התורה שבעים שמות · והוא עתיד לנחם בירושלם שנקראת שבעים שמות : ד״א שיר השירים · עשר שירות הין · שירת אדם · שירת אברהם שירת הים שירת הבאר · שירת משה שירת יהושע שירת דבורה שירת דוד שירת שלמה דשיר השירים : ושירת לעולם הבא · שירו ליי׳ שיר חדש · ושיר השירים משובחת מכולם · שכל השירים יש מהן תחילתו שבח וסופו גנאי · ויש מהן תחלתו גנאי וסופו שבח · השיר שאמרו ישר׳ על הבאר תחלתו שבח וסופו גנאי · האזינו השמים תחלתו גנאי וסופו שבח : שיר השירים שבח שבחים · שכל השירים נאמרו אמרום נביאים בני הדיוטות · אבל שיר השירים אמרו מלך נביא בן נביא נשיא בן נשיא : וחכמ׳ אומ׳ מהר סיני נתנה : ד״א שיר השירים · כל השירים שנאמרו לשעבר נאמר על שם נקיבה · מה הנקיבה ראויה לילד · כך היה צופה לפני הקב״ה שאותן שעבודין יולדים שעבודין אחרים : אבל גאולת מחר לשון זכר הוא · שנ׳ שירו ליי׳ שיר חדש : ד״א שיר השירים א״ר אלעזר בן עזריה משל למה הדבר דומה למלך שנתן לנחתום כור חיטים ואמ׳ לו הוצא לי משם עשר סאין סולת חזר ואמ׳ לו מתוך עשר שש ומתוך שש ארבע · כך הקב״ה סילת את הנביאים מתוך התורה ואת הכתובים מתוך הנביאים ושיר השירים נסלתה מכולם : ד״א שיר השירים · כל השירים שנאמרו לשעבר היו או׳ את השירה שעל ידיהן הייתה הגאולה · לפיכך היו או׳ שירה לפני הקב״ה עומד לעשות ניצחון לבניו הוא עתיד לומ׳ שירה לבניו · מניין או׳ ששתי שירים אמרו מלאכי השרת אחת בעקידת יצחק ואחת על הים · ביצחק היו משוררין (113*b*) לפני מלך מלכי המלכים הקב״ה ואו׳ יי׳ אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ · ולמה הן או׳ מלא כל הארץ כבודו אלא שאמ׳ מלך מלכי המלכים

הקב"ה אם אין לי כבוד בארץ אין שמי בארץ אין שמי במרום · אם אין עמי ממליכין אותי בארץ כביכול אין לי מלכות בשמי המרום · הרי ישר' או' שמע ישר' יי' אלהינו יי' אחד · והם נותנין רשות למלאכי השרת והיו מקבלין מהן ואו' ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד · הרי לנו שירה אחת בעקידת יצחק · ואחת על הים · כמה שנ' מפי עוללים ויונקים יסדת עוז · לכך נאמר שיר השירים · מלמד ששתי השירים האילו אמרו מלאכי המרום יי' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ · מפי עוללים ויונקים :

ב) ישקני מנשיקות פיהו · זה עמידתן לפני הר סיני · שאמ' להם משה כך אמ' המקום ואמ' לו מפיו אנו רוצים לשמוע · ואמ' לפני המקום מן התשובה אתה למד הנה אנכי בא אליך בעב וגו' · רוצין אנו לראותו אמ' הקב"ה רוצים אתם לראותי ואני מתאוה לראותכם · שנ' הראיני את מראיך : ד"א ישקני מנשיקות פיהו אילו הדיברות שקיבל משה בראשונה או יכול כל התורה קיבל מתחילה חזר הקב"ה עלה אלי ההרה והיה שם מלמד ששתי פעמים קיבל את התורה : ד"א ישקני מנשיקות פיהו לפי שמצינו מלכי מזרח ומערב נושקין על היד אבל להודיע חיבתן של ישר' שאין נשיקות אלא על פה : ד"א ישקיני מנשיקות פיהו באדם שהוא מכובד על המלך והוא מבקש לנושקו על ידו ועל רגלו · אבל בצדיקים ישקני מנשיקות פיהו : אבא שמעון או' העברת ישר' בנחלי ארנון שהשיק ראשי ההרים זה וריצץ ראשי שונאיהם : ד"א ········· עברו ישר' את הירדן : ד"א (114a) ישקני מנשיקות פיהו · שתי נשיקות הן אחת בעולם הזה ואחת בעולם הבא · נשיקה בעולם הזה ויפח באפיו נשמת חיים · נשיקה לעולם הבא · ונתתי רוחי בכם וחייתם : כי טובים דודיך מיין אילו דברי תורה שמ[נחמין] את ישר' · מה היין תנחומין · אף דברי יי' תנחומ' : שנ' תנחומיך ישעשעון נפש · מה היין כל זמן שמתיישן משתבח · אף דברי תורה כל זמן שמתיישנין בגוף משתבחין הן : ד"א כי טובים דודיך מיין זה הלומד תורה בילדותו כיון שנגמל מדדי אמו לתוך התורה : גמולי מחלב זה לזה נאה לדברי תורה עתיקי משדיים · למי שעבדו את העתיקים מדדי אמותם · שנ' ועתיק יומין יתיב : ד"א מה היין אין כונסין אותו אלא בכלי חרס ואין כונסין אותו לא בכלי כסף ולא בכלי זהב · למה שאינו מתקיים בהן · כך דברי תורה אין מתקיימין אלא במי שרוחו דכא : שאל ר' יהושע את ר' ישמעאל היאך אתה קורא כי טובים דודיך מיין · או כי טובים

דוֹדַיִךְ · אמ׳ גו רבי יהושע לא קראת כן אלא לשום לשון זכר · כי טובים דודיך : ד״א כי טובים מיין אי מה היין כל מה שמתיישן חסר · יכול כך דברי תורה ת״ל

ג) לריח שמניך טובים · כשם שאין השמן חסר · כך אין דברי תורה חסרין : ד״א לריח שמניך טובים · מה שמן של אפרסמון ריחו יוצא חוץ ממנו כך דברי תורה שמן הולך בכל מקום : ד״א למה נמשלו דברי תורה לשמן · מה שמן רפואה לאדם ומצחין את פניו · כך דברי תורה רפואה לאדם : שכן הוא או׳ רפאות תהיה לשורך וענקים לגרגרותיך : ד״א למה נמשלו דברי תורה לשמן אם יתן אדם קורטוב של שמן בתוך חבית של מים קורטוב שמן יוצא כנגדן · כך מי שהוא מלא חכמה דבר הבטלה דברי חכמה יוצאין מלפניו לפי מה שהוא : ד״א לריח שמניך טובים זה חזקייהו · (114b) ודורו שמשלו לשמן · שנ׳ וחולק עול מפני שמן · עולו של סנחריב : ר׳ דוסתא בר׳ ינאי משום ר׳ ינאי או׳ למה שילח הקב״ה שחין בחזקיה המלך מפני ששלט בזהבו של בית המקדש וקלפו לתת אותו למלך אשור · לכך נאמר לריח שמניך טובים : ד״א לריח שמניך טובים היה ר׳ חדקא או׳ הרי את למד שריח הצדיקים יפה וניכר משל רשעים · שכך מצינו שהכיר משה את עצמות יוסף שהיה ריחו הולך ואל תתמה שאף בעולם הזה יש שמבדילין בין עצמות אדם לעצמות בהמה בין עצמות ישר׳ לעצמות גוים · וכך אתה מוצא ביצחק · כשנשק ליעקב וכן הוא או׳ וירח ריח בגדיו · ויאמר ראה ריח בני כריח שדה · מלמד שהיה ריח יעקב ניכר מריחו של עשו : ד״א לריח שמניך · יש שמן שאין לו ריח ואין לו מראה · יכול כך דברי תורה יש להם טעם ואין להם מראה · ת״ל שמן תורק שמך · כשמן שמריקין אותו מכלי אל כלי · וריחו הולך ומראהו נאה כך דברי תורה : ד״א שמן תורק שמך כשמן שמריקין אם עשית את התורה שנמשלה כשמן הטוב שמך הולך עד סוף העולם האומות אוהבין אותך על כן עלמות אהבוך · ד״א שמן תורק שמך על כל השמנים והברכות שאמרתי ליתן לכם לעתיד לבא בשביל שהוא שהמלכיות כמות וכשאול מדחקין אתכם ומבקשין להרוג אתכם ולהחטיאכם לפניי ואתם מורדין עליהן ומבקשין תורתי ומקיימין אותי · ומניין שנמשלו המלכיות בשאול ובמות · שנ׳ מיד שאול אפדם · וממות אגאלם · ומניין אף ברוחות רעות · שנ׳ אהי דברך מות · אהי קטבך שאול : ומניין אף בגובאי · שנ׳ והנה יוצר גובאי בתחלת עלות הלקש : ד״א שמן תורק שמך · על כן עלמות אהבוך : אילו

המלכיות שנקראו עלמות לישר׳ · ששים המה מלכות ושמונים פילגשים ועלמות (115*a*) אין מספר : ד״א על כן עלמות אהבוך ·. אילו המלכיות שהן רואין אתכם שאתם עושים ויהיו יריאים מלפניכם וכן הוא או׳ וראו כל עמי הארץ כי שם יי׳ נקרא עליך ויראו ממך : ד״א עלמות אהבוך · העולם הזה והעולם הבא · עשה מצות בעולם הזה ויתן לך שני עולמות :

ד) משכני אחריך נרוצה · כנסת ישר׳ או׳ למי שברא העולם · משכני אחריך נרוצה · אמ׳ לה אף אני הכתבתי לך על ידי נביא על כן משכתיך חסד · אלא להודיע שכל ימים שהיתם מסורין ביד המלכיות והיו משעבדין אתכם הייתי מקצר ימי השיעבוד ומקריב ימי הגאולה · שגלוי לפני שאתם חוזרין לשעבוד אחר · אבל עכשיו משכתי לכם בחסד את הגאולה · ומי שתגאלו בפעם הזאת שוב אין אתם חוזרים לשיעבוד מעתה : ד״א משכיני אחריך · מי שמשכונו נתון ביד חבירו הוא רץ אחריו שלא בטובתו · כך נעשו ישר׳ משכון למי שברא העולם : ד״א משכיני אחריך · מסכינין שבישר׳ הן עתירין לרצות בין אב לבנים לכך נאמר משכיני אחריך נרוצה · הביאני המלך חדריו · מלמד שעתיד הקב״ה להראות את ישר׳ גינזי המרום החדרים שברקיע · א״ר יעקב הרי אתה למד מיעקב קום עלה ביתאל ושב שם · מלמד שהראה הקב״ה עלייה למעלה מעלייה והראה אותו חדרים שבמרום : ד״א הביאני המלך חדריו · אילו חדרי גן עדן מיכן הן אל כמעשה הרקיע כך מעשה גן עדן · מעשה הרקיע עשו שורות שורות של אילנות ממודרין ככוכבים · מיכאן הם או׳ כשם שגלגל חמה נתון באמצע הרקיע · כך עץ חיים נתון באמצע גן עדן · כשם שהקיטונית נתונה באמצע הטרקלין כך עץ החיים מכוון כנגד גלגל החמה · שהיה או׳ ·········הוא · אחרים או׳ עץ החיים מכוון כנגד גלגל חמה · מהלך שנה · ר׳ מאיר או׳ מה גלגל החמה ת״ק שנ׳ (115*b*) אף עץ החיים ת״ק שנה : וכל פילוגת׳ מי בראשית יוצאין מתחתיו שנ׳ והיה כעץ שתול על פלגי מים · מה מצינו מי בראשית יוצאין מתחתיו של עץ החיים אף בעליות של מים שמרום סמוכות לגלגל חמה · לכך נאמר הביאני המלך חדריו נגילה ונשמחה כך אנו אמרו ישר׳ לפני הקב״ה כך אנו שמחין מכל המתנות : משל לבן מלך שאמ׳ למטרונא אי אֶיפְּשִׁי ביך טלי כל מה שתרצי כל כלי טוב שאת יודעת וצאי לבית אביך · מה עשת זו השקהו והאכילהו וקראה לעבדי בית אביה ואמרה להם טלוהו במטתו והוליכוהו לבית אבא · כיון שניער משנתו אמ׳ מי הביאני כאן ·

אמרה לו אני ומה ראית · אמרה לו אתה אמרת לי ברירי ליך כלי יפה שבכאן וטלי ולכי לבית אביך נסתכלתי בכל קניניך ולא מצאת כלי חמדה יותר ממך · כך אמרה ישר׳ להקב״ה טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף · וכן מצינו כשנגלה הקב״ה בהר סיני ומלאכי השרת עמו בירורה מכל מלאכי השרת שנ׳ ואתא מרבבות קודש · רבבות שאין להם מספר · א״כ למה נאמר שנים ועשרים אלף · אלא ליתן כבוד לשבטו של לוי · שהוא מקודש מכל השבטים · כשנגלה מרוח אחת ועמו עשרים ושנים אלף מלאכי השרת ובידם שני״ם עשרים ושנים אלף כתרים ונותנין בראש כל אחד ואחד משבטו של לוי שהם שנים ועשרים אלף · ומרוח השנייה · ששים ריבוא ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים מלאכים ובידם כתרי אש ונותנין בראש כל אחד ואחד מישר׳ : נגלה מרוח השלישית כפליים · שני מלאכים לכל אחד ואחד מישר׳ שנ׳ מלאכי צבאות ידודון ידודון · נגלה מרוח מערבית · ועמו מלאכי השרת שאין להם חקר · ומניין שנגלה מארבע רוחות · שנ׳ יי׳ מסיני בא וזרח משעיר למו · הופיע מהר פארן······שלש רוחות יכול הרביעית · חבקוק מפרשה אלוה מתימן יבא · יכול האמצע פנוי · ת״ל ותהילתו מלאה הארץ · ולא כמנהג הארץ במלך שהוא (116a) יוצא ממדינה למדינה זו · כשהוא יוצא ממנה מתרוקנת וכשהוא נכנס מתמלאת · יכול כך היה ביום מתן תורה כשנגלה מהר סיני נתמלא כל העולם כולו מהדרו · יכול השמים יהו פנויים ת״ל כסה השמים הודו · יכול הארץ פנוי ת״ל ותהילתו מלא הארץ · מן מלאכי השרת לא בירר ישר׳ אלא הקב״ה ואו׳ כי יעקב בחר לו יה · ואו׳ יי׳ מנת חלקי וכוסי · לכך נגילה ונשמחה בך · אימתי אנו גילים ושמחים כשיעמדו רגלי השכינה על הר הזיתים · ד״א נגילה ונשמחה בך · אימתי כשיעלו הגליות ושכינה בראשם · שנ׳ ויעבור מלכם לפניהם ויי׳ בראשם : ד״א נגילה ונשמחה בך · אימתי היא השמחה כשיעלה האומות בגלים של קש : ד״א נגילה ונשמחה בך · אמ׳ ר׳ נחמיה כשיראה הקב״ה קברו של גוג ומגוג לישר׳ · הרי רגלי השכינה על הר הזתים וקברו של גוג ומגוג נפתח כמו מנחל קדרון עד גרגשתא של מזרח הים של טבריא ובא עד נכנסה · שנ׳ גיא העוברים קדמת ים · נזכירה דודיך מיין · אילו האבות שהיו מן המבול נח ובניו · ואילו הן · משרים אהבוך זה אברהם יצחק ויעקב כשאנו נכנסין לצרה אנו מזכירין לפניך מעשה אבות וזכרונן בא לפניך יותר מניסוך שנתנסך על גבי המזבח : משרים אהבוך ביושר לבב אהבוך ולא הרהרו בלבם · ולא דנו אחר דבריך · א״מ לאברהם

ליתן לו את הארץ · שנ׳ כי כל הארץ אשר אתה רואה וגו׳ · קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה · אמרת לו קח בית קבורה ולא דן אחריך :

יהושע בן יהונתן היה או׳ על מי שהרגו טרנוסרופוס הרשע הרבה אהבו אותך מן הצדיקים הראשונים משרים אהבוך · ד״א נזכירה דודיך מיין זה היה משה · מה הדד הזה מושך חלב · כך היה משה מושך חכמה שהוא אומ׳ עליו לשלשה לילות · (116*b*) מיום שעלה משה להר נבו השמיע כל המדרש וכל ההלכות · ויש אומ׳ לשלש שעות אור ליום שמת בו :

ד״א נזכירה דודיך מיין זה היה שמואל בשנה שנ׳ אליו ויהי כי זקן שמואל וישם בניו שופטים לישר׳ ולא הלכו בדרכיו : א״ר הגדול מעלין אנו על שמואל אדם שהיה שני למשה ויודע שאין בניו כשרין והיה בניו ממנה שופטים לישראל · מוצל הוא אלא כשרין היו מתחילתן ומשמינה אותם דיינין · חזרו לקלקל אבל היו זוכין במשפט כשמואל · לכך נאמר נזכירה דודיך מיין · מי אה׳ אילו שמואל ובניו : ד״א נזכירה דודך מיין זה היה ר׳ עקיבא · וכי איפשר לדד הזה להוציא יין · אלא מה הדד הזה נובע חלב · כך עמד ר׳ עקיבא ופילש את התורה : משרים אהבוך זה בן עזאי וחבריו :

ה) **שחורה אני ונאוה** · וכי איפשר לשחור להיות נאה · משל למה הדבר דומה לתינוקת בת מלכים שקילקלה בבית אביה ונזפה ויוצאת והיתה מלקטת בשבלים והשחירה · התחילו הבר׳ מחסרות אותה מה היא אומרא להן אל תראוני שאני שחרחורת ששזפתני השמש ולא דומה אדם שיוצא ממעי אמו כעור לאדם שיוצא ממעי אמו נאה ונתנוול נוח לו במהרה לחזור להיות נאה · כך כנסת ישר׳ אומר׳ לאומות העולם שחור׳ ונאוה שחורה אני במעשה העגל ונאוה במעשה המשכן : ד״א שחורה אני ונאוה · שחורים היו ישר׳ במצר׳ כשהיו עושין בטיט בחומר ובלבנים · אבל נאים היו על הים כשהיו טוענין ביזתן של מצר׳ · שהיה ר׳ אלעזר בן פילה או׳ לא היה סוס שלא היה במעוטה יותר מבעשר ריבוא זהב לקיים מה שנ׳ כנפי יונה נחפה בכסף וגו׳ : ד״א שחורה אני ונאוה כנסת ישר׳ אומ׳ למי שברא את העולם שחורים אנו במעשנו כאהלי קדר אלא מה אתה רואה אהלי קדר מבחוץ נכנס אדם לתוכו · (117*a*) הרי הוא מלא כל ברכה · כך ישר׳ האומות מבזין עליהן ואין יודעות שהן מלאים מצות : ד״א כאהלי קדר · כדרך שמותחין את האהל הזה אין אדם אחד יכול למותחו לעצמו אלא רבין מותחין אותו · יכול כך הוא עושה הקב״ה · ת״ל הנטה כדוק שמים וימתחם כאהל

לשבת הוא עצמו מתחת את הרקיעים ולא סייעו ברייה · לכך נאמר כאהלי קדר : כיריעות שלמה · המלך שהשלום שלו ברא ששת ימי בראשית וברא את האדם ביום הששי שלא יהא מתגאה · ומה עכשיו שאין יוצא מן המעיינות שלו אלא מים סרוחים הוא מתגאה · אילו היו יוצאיו ממנו מעיינות של דבש ושל חלב על אחת כמה וכמה שהיה מתגאה :

ו) **בני אמי נחרו בי אילו** המלכים והנגידים של שקר · ומניין אתה או' כשישר' חוטאין לפני המקום לא היה נפרע אלא מן הגדול · שכן המקום אמר קח את ראשי העם והוקע אותם ליי' : משל למלך שמרד עליו הליגיון · אמ' המלך מה יש לי חשבון עם האיסרטיוניות שהיו אפסיותיו כלין אלא דבר פל' אלא אני הורג את הגדול שהוא נוטל ששים דינרין בכל יום : שמוני נוטרה את הכרמים כרמי שלי לא נטרתי · לא היה נפשכם להיות כתובין לימי בראשית ולא לבניין בית המקדש ולא ליציאת מצרים נאות והיו כתובין לשני הקברות חזרו ישר' להיות כתובין לחמשים למלכותו של אגוסטות לעשר' וחמש שנה למלכות של אדרינוס וכן לשמנה עשרה שנה למלכות של אסוירוס לא היה נפשכם שומרין לבית המקדש כגאן והיו שמורין בבורגני הגזלה :

ז) **הגידה לי שאהבה נפשי** · זה היה משה שאמ' למקום הגידה לי היאך אני רועה את העם הזה היאך אני מנהיגם והיאך אני מרביצם והיאך אני מפרנסם והיאך הן עומדין במלכיות שנמשלו לשרב ולצהרים מה המקום משיבו :

ח) **אם לא תדעי** (117b) **לך היפה** צאי לך בעיקבי היציאה אותה יודע מה אני עתיד לעשות להם בעקב : אמ'ל ארבעים יום חררה קיימת בידם במדבר ויש או' ארבעים שנה לקיים מהיכל ובני ישר' אכלו ארבעים שנה שהיתה חררה שיצאת בידם ממצר' קיימת עד בואם אל ארץ נושבת · ואף לעתיד לבא המקום עושה להם ניסים לקיים מה שנא' וענתה שמה כימי נעורה וכיום עלותה מארץ מצרים : א"ר ישמעאל לא נגלה המקום אלא לאחר שלשה ימים הסך עליהם הענן על משכנות הרועים :

ט) **לסוסתי ברכבי פרעה דימיתי רעתייך** · זו המרייה שהמירו ישר' על הים ואיזה המרייה שניסה אותם המקום ייבש המים והטיט לא יבש · התחילו ישר' אומרין המים הוא יכול לייבש · אבל הטיט אינו יכול לייבש : אומ' להם המקום ניסיתי אתכם ולא עמדתם כמו שאבדו סוסי פרעה ורכבו כך הייתם חייבים ליאבד · אבל אעשה בשביל שמו

הגדול שלא יחלל · לכך נאמרו וימרו על ים סוף ויושיעם למען שמו הגדול להודיע את גבורתו · ומניין שייבש המקום את המים והטיט לא יבש · שנ' דרכת סוסיך בים חומר מים רבים : ד"א לסוסתי ברכבי פרעה' · מכאן ר' מאיר או' א'ע'פ' שיצא פרעה בסוסייא נקיבה · אף הקב"ה הראה אותו בכסא הכבוד סוסיא נקיבה · לקיים מה שנ' לסוסתי ברכבי פרעה · ולמה יצא פרע' בסוסה נקיבה · אלא אמ' פרע' לחיילותיו מי בכל הבהמות שלי קל לרדוף אחרי ישר' אמרו לו סוסה שלך מפני שהייתה ציבעונין · ולא היה כיוצא בה מעולם · לפיכך היו כל הסוסים הזכרים רצים אחריה · מיד נטלה פרעה ורכב עליה · לכך נאמר כי בא סוס פרעה ברכבו ופרשיו בים · וכמו שאמ' פרע' לחיילותיו · כך אמ' המקום למלאכי השרת מי בכל הבריות המשמשין לפני קל אמרו לו הכל גלוי לפניך · (118*a*) קל אלא הרוח היוצא מתחת כנפי הכרובים · מיד הקב"ה נגלה עליו · שנ' וירכב על כרוב ויעף וידא על כנפי רוח : ד"א לסוסתי ברכבי פרעה · לססתי כת' · מלמד שהיה הקב"ה שש ושמח לאבד את ישר' עמו · ד"א לסוסתי ברכבי פרעה מלמד שנתן הקב"ה אימתן של ישראל על המצריים · והיו מכין את הפרדות שיחזירו אותן למצרים והיו הגלגלין מושכין אותן בים · לכך נאמר לסוסתי ברכבי פרעה : ר' יהודה בר שמע' לפי שיצאו מצר' בסוסים לפיכך התמיד עליהם המקום סוסים בים · לכך נאמר לסוסתי : דימיתיך רעייתי אין דימיתיך אלא דמיות מלמד שבדימיון נגלה המקום על ישר' כאדם שמראה את חבירו ואו' זה פל' · כך היו ישר' מסתכלין בהקב"ה ומראין אותו · לכך נאמר דימיתיך רעייתי :

יא) **תורי זהב** זה עמידתן לפני הר סיני · אימתי כמה שנ' וישלח את נערי בני ישר' · ואו' ויקח משה חצי הדם וישם באגנות וחצי הדם זרק על המזבח שהיה דם הברית למי שברא העולם · שנ' הנה דם הברית אשר כרת יי' עמכם : ר' חייא היה או' תורי זהב נעשה לך זו הליכתו של משה למצרים · כמה שנ' אלכה ואשובה אל אחיי וגו' · עם נקודות הכסף · כמה שנ' ויעש האותות לעיני העם :

יב) **עד שהמלך במסיבו** וגו' · עד שהשכינה במרום קבלו עליהם ישר' ואמרו כל אשר דבר יי' נעשה ונשמע : ד"א עד שהשכינה בשמי המרום כבר הקיף הר סיני :

יג) **צרור המור דודי לי בין שדי ילין** · ר' יודי או' הוא הלילה שלקו בכורות : ד"א בשדות בין שדי ילין · זו השכינה שהיתה נְתֻנָה בין שני הכרובים : ד"א צרור המור זו הפסקה שהמקום מפסיק בין מלחמת

גוג ומגוג לתחיית המתים · מניין הייה או׳ שהשכינה חוזרת למקומה שכן מצינו (118*b*) שהיה המקום מדבר עם משה מבין שני הכרובים שנ׳ וישמע את הקול מדבר אליו מבין שני הכרובים · וכשעלתה למרום עלתה על כרוב אחד · שנ׳ וירכב על כרוב משל משלו למלך שסרחה אשתו עליו והוציאה והיו לו ממנו שני בנים לפי שהיה בלבו של מלך להחזירה ונהג אחת מן התינוקות והניח אחד אצלה · כך עשה הקב״ה לפי שהיה גלוי לפניו שהשכינה עתידה להחזירה למקום לא עלתה אלא על גבי אחד · כמה שנ׳ וירכב על כרוב ויעף :

יד) **אשכל הכופר דודי לי בכרמי עין גדי** · זה עמידתו של ישר׳ בנחלי ארנון · חילפוי היה או׳ אשכל הכופר דודי לי בשעה שחנו ישר׳ בנחל זרד · ותשע עשרה שנה עשו בנחל זרד · ותשע עשרה שנה בקדש ברנע הרי שלשים ושמנה שנה · ר׳ ישמעאל או׳ אשכל הכופר דודי לי בשעה שקברו אהרן כהן גדול : ד״א אשכול הכופר דודי לי זה בית המקדש · בכרמי עין גדי : מה כרמה עין גדי עשין ארבעים וחמשה פעמים בשנה · כך הצדיקים עומדים להיות מולידים ארבעים וחמשה פעמים בשנה :

טו) **הנך יפה** : חביבה כנסת ישר׳ בכל מקום שישר׳ משבחין להקב״ה בשני מקומות הרי ישר׳ אומרים מי כמוכה באילים יי׳ מי כמוכה נאדר בקודש : אמ׳ להם הקב״ה לישרא׳ אתם אמרתם מי כמוך אף אני הכתבתי לכם אשריך ישר׳ מי כמוך אמרו ישר׳ יי׳ ימלוך לעולם ועד · אמ׳ להם הקב״ה אף הכתבתי לכם ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגו׳ אמרו ישר׳ אין כאל ישורון · הקב״ה מי כעמך ישר׳ : ר׳ שלמיא היה או׳ אין כאל ישורון · משל לבני אדם שהיו משבחין את המלך · נענה אחד מהם ואמ׳ אף במקום פלוני (119*a*) כיוצא בו כך המקום או׳ לישר׳ אף אתה כיוצא בי ואין כאל ישורון · וכנסת ישר׳ או׳ דודי צח ואדום · והמקום או׳ לישר׳ מה יפו פעמייך בנעימים בת נדיב : ד״א הנך יפה רעייתי במתן צדקה ובגמילות חסדים · רעייתי שאתם הולכים בדרכיי אתם אוהביי ורעיי : מה המקום רחום וחנון יי׳ ארך אפים ורב חסד · מאריך אפו עם כל הבריות · גומל חסדים ונותן צדקה לכל באי עולם · שנ׳ כי צדיק יי׳ צדקות אהב · לא נאמר צדקה אלא צדקות הרבה מאכיל משקה צמאים מלביש ערומים פודה שבויים משיא יתומים גומל חסדים שתהא דומה להקב״ה היה .נותן צדקה וגומל חסד · אבל איני יודע מתן שכר לנותני צדקה · הצדקה ישר יחזו את פנימו · הישר

חוא הקב"ה שכן הוא או' אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא · ונאמר על ידי ירמיה כה אמר יי' אל יתהלל חכם בחכמתו אם אין מכיר מי שבראו היאך הוא חכם ואף ברשעים יש חכמים בעיניהם · בני אדם שהכירו חמה ולבנה והמזלות · מה חמה יתירה על הלבנה וחילקה אותה על החדשים · והתקינו החדשים על תקופות החמה נוהגות כמה שהתקינו לא חסר ולא יותר · חכמים הם להתקין תקנה הגדולה הזאת לידע מעשה האלהים ברקיע · ולא ידעו להכיר מי שבראם גם את העולם כולו חכמים הם לבנות מדינות ופלכים ובתים לעשות כלי זיין ולכבוש את המים בלפדנים לא דרך ולא שביל מהלכין ברוח על פני המים · ולא חכמו מי עשה אותן ומי משיב את הרוח · חכמים הם לתקן לאחרים ולא מתחכמין לתקן נפשן : חכמים הם בכל · ובדבר אחד הם טיפשין · ובאחת הן מאבדין חכמתם שלא הכירו את האלהים · ובאחת יבערו ויסכלו מוסר הבלים עין הוא בגהינם ודולקין מה שבח לאילו בחכמתו : אל (119*b*) יתהלל הגיבור בגבורתו · אף הרשעים נקראו גיבורים · הוי גבורים לשתות יין ולהגביה ולעשות מלחמה · ומה הן גבורים אילו הצדיקים שכובש' את יצרן · שנ' ומושל ברוחו מלוכד עיר · שנ' מושלין ביצרן לעשות רצון קוניהם · וכן הוא או' לא בגבורת הסוס יחפץ · אלא במה רצונו · רוצה יי' את' יריאיו : אל יתהלל עשיר בעושרו · אם אינו נותן צדקה וגומל חסד מנכסיו אז אין לו לתקלה : וכן הוא או' עשר שמור לבעליו לרעתו : ואבד העושר ההוא בעיניין רע שעיני רע כנגד גבאי צדקה · א"ל תו לעניים או לשבויים להברות אבילים ולקבור מתים · והוא מנזיף בהם ומקללם · ואו' להם אין להם מלאכה לעמול ולאכול · לפיכך אין עשרן מקיים בעיניין רע · שהוא עונה את הגבאי צדקה · ובמה הוא שבחו של אדם השכל וידוע אותי · כי אני יי' עושה חסד ומשפט וצדקה בארץ כי באלה חפצתי נאום יי' : עשית כל המעשים האלה הרי אתה כיוצא בי · רצונך עשות צדקה שהיא חביבה לפני מן הקורבנות · שנ' עשה צדקה ומשפט נבחר ליי' מזבח : חטא אדם ישוב ויתן צדקה וימחול לו · בחסד ואמת יכופר עון · אם לאדם אלף ריבוא אין עומדין לו בשעת צורכו בצרתו · שכן הוא או' לא יועיל הון ביום עברה · ומי עומד לו איסר אחד שהוא נותן שנ' וצדקה תציל ממות · כל הנותן צדקה א'ע'פ' שהוא חטא ונתן הקב"ה רשות למלאך לשלוט בו שכר אותה צדקה שנתן מקדים למלאך ואינו מניחו לשלוט בו · ולא עוד אלא דוחפו וכופתו על פניו · ומפייס עליו ויאמר א'ע'פ' שחטא ונתנה רשות למלאך לשלוט

בו אני קדמתי רשותי קדמה רשותו · כדיי הוא הצדקה שנתן לרעבים אילולי שהאכילן היו מתים : הוא כיסה ערומים אילולי הן מתים · כדיי הוא הצדקה הנפשות שקיים להציל נפשו ממות · וכן הוא או' מתן בסתר יכפה אף ושוחד בחיק חימה עזה : איסר אחד או לחם שאדם (120a) נותן אל יאמר בעצמו הוא יודע הסומא הזה מי נתן · או' המקום את הספרים אני משלם על ידיו : ר' עקיבא או' משלו אם יהי דניסכום לבעל הזמות הרי לבו גם הלווה להגמון כמה יהא לבו גם ומשתבח · ואם הלוה למושל הגדול על אחת כמה וכמה · אילולי שהדבר כתוב כל האומרן חייב מיתה : אומ' הקב"ה נפשך תהא דניקנום ויהא שמח בחיים טובים · תן לעני שכך הוא או' מלוה יי' חונן דל · או יכול שהוא משלם לו כדרך בשר ודם · הרי אנו מוצאים בבועז כמה נתן לרות מלא קומצו קמח קלי מה מצינו ששילם · מה או' בשלמה שלשים כור סולת וששים כור קמח בשכר הקומץ ההוא · הפועל הזה עושה מלאכה כל היום ובא לבית הכנסת ונתן משכר פעלו · המקום מעלה עליו בשנתן נפשו לעניים · שאין שכר הפועל אלא נפשו · שנ' ואיליו הוא נושא את נפשו : הגוזל שכר הפועל מעלין עליו כאילו גוזל נפשו · הא למדנו משכרו של בועז שאין סוף למתן הצדקה : ארבעה דברים שאתה אוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קיים לעולם הבא · כיבוד אב ואם וגמילות חסדים והצדקה והבאת שלום שבין אדם לחבירו ותלמוד תורה כנגד כולם · ומה הוא שכרו לעולם הבא חלקו עם אברהם יצחק ויעקב · שנ' האדם הגדול בענקים כן אמרו לאברהם אבינו נשיא אלהים אתה בתוכינו שהיה גדול עליהם כאלהי ומה שכר נטלו על כך שכיבדו את אברהם נותרה מהם פליטה רחב וכל כתה מהם הלכו לאפריקי אף פלטו במלחמה הכל בזכות אברהם · שנ' האדם הגדול בענקים הוא והארץ שקטה ממלחמה : מה עניין זה אצל זה · מלמד שלא שקטה המלחמה אלא בזכותו של אברהם שנהגו בו כבוד : ומה אם הכנענים על שכיבדו אותו עמדה זכותו להם על אחת כמה וכמה לבניו שהן מכבדין עכשיו כאילו היה חי ביניהם · ומה זה שלא עשו כי אם מעט ולא עשו כמעשיו עמדה זכותו להם : בניו שהן הולכין בדרכיו (120b) על אחת כמה וכמה · ואוהבין את המקום ועושין צדקות וגמילות חסדים אם לרשעים עמדה זכותו לצדיקים לא כל שכן · ולמה נקרא שמו חברון קרית ארבע · קריה של ארבע גיבורים · ענר אשכול וממרא ואברהם יצחק ויעקב שנ' האדם הגדול · האדם זה אדם הראשון הגדול זה

אברהם · יצחק ויעקב שנקראו גדולים · באברהם כת' ויי' ברך את אדני מאד ויגדל · ביצחק כת' ויגדל האיש וילך הלוך וגדל · ביעקב כת' ויגדלו הנערים · הרי יעקב ועשו · כשם שחל השם על יעקב כך היה ראוי שיחול על עשו · עשו היה ראוי שיקרא יעקב ויעקב היה ראוי שיקרא ישר' : עשו היה ראוי להעמיד מלכים · יעקב היה ראוי להעמיד כהנים : הברכות ראשונות ראויות לעשו ואחרונות ליעקב · לאה וזלפה ראויות לעשו ורחל ובלהה ראויות ליעקב ונטלו ממנו כל המתנות האילו מכר בכורתו ליעקב · מיד נאמר עליו הנה קטן נתתיך בגוים בזוי אתה מאד : עשו פרק ממנו עול שמים · אף אלהים שנאו · שנ' ואת עשו שנאתי : נטל את השם וחל על יעקב פעמים : פעמים אלהי יעקב ופעמים אלהי ישר' · ניטלה ממנו בכורה וניתנה ליעקב · זכה במלכות · וזכה בכהונה · ניטלה ממנו לאה וזלפה · וזכה יעקב בארבעתן לפי שדבר בדרכי אבותיו · שהן נותנין צדקה וגמילות חסדים ואהבים את המקום · ואף הוא זכה בכל המתנות האילו : ד"א קריית ארבע שנקברו שם ארבע אמהות · חוה שרה רבקה לאה · ומניין שכל ההולך בדרכיהן הווה חלקו עמהם · שנ' מתן אדם מרחיב לו וגו' · ושרה אותו לעולם עם האבות שנקראו גדולים ומרחיב לו בעולם הזה · ומעכב הימנו את הפורענות : ר' עקיבא או' משל למה הדבר דומה לבני אדם שהיו חייבין למלך · ונתן להם זמן שיתנו לו חובו · ולא היו מקפידין לכבד את המלך ולהוליך לו דורון · והיה אחד מהן מכבד את המלך ושואל בשלומו בכל יום ומביא לו דורון (121a) והיה או' דרך ארץ הוא כבד הרופא לפני צריך · וכן יעקב או' כי אמר אכפרה פניו במנחה ואחרי כן אראה פניו : הגיע זמנו שלח המלך למשכן כל אותן החייבים לו · באו למשכן את האיש שכיבדו · אומ' להם משאתם ממשכנין אותי יש בידי לשלם הלך לפני המלך הלכו עמו · כיון שראהו המלך נתן לו רוח עד שלא הגיע · פשט המלך ידו ושאל שלומו תחילה ואו' לו הכנס לכאן · אילו שהיו חייבין למלך עומדין ורואין אותו בצידו · ואומרין מה ראה המלך לכבד את זה והלא הוא חייב אל המלך לא די שלא נתמשכן אלא עוד שקיבל כל הכבוד הזה : או' להן מפני שהיה מכבד את המלך ומביא לו דורון ומשכים ושואל בשלומו · ואתם לא כבדתם אותו ולא שאלתם בשלומו הרי אילו שהלכו למשכנן רואין אותו יושב והן שמחין שלא משכנהו · והיו או' אילו משכננו את זה שכך הוא אהוב ומכובד על המלך היינו מתים שפרענו אוהבו על מלך · מי גרם לאיש הכבוד הזה הדורון שהיה מביא למלך · התחילו כל

אותן חייבין מטפחין על פניהם ואומרים למה לא עשינו כך : ומהו הדורון של הקב"ה צדקה · שכן אומ' עשה צדקה ומשפט נבחר ליי' מזבח · כן הנותן צדקה אפילו היה בידו עבירה ונחתם דינו לאובד ונתנה רשות למלאך הממונה על הפורענות לילך ויפרע ממנו אין וכו' · כדלעי"ל : והקב"ה אומר לו צדקה תציל ממות · יכול להיות מקבל פני שכינה בכל יום · שנ' חסד ואמת יקדמו פניך · והקב"ה או' למלאך של פורענות אל תיגע בו · מצאתי לו זכות למחול על כל עונותיו : וכן הוא או' על ידי אליהו ותקרב לשחת נפשו וחייתו לממיתם אם יש עליו מליץ אחד מני אלף להגיד לאדם יושרו ויחוננו ויאמר פדעהו מרדת שחת מצאתי כופר · מי שיש בידו תשע מאות ותשעים ותשעה עברות זכות אחד שעשה היה מעכבת ממנו את הפורענות בעולם הזה ומנחילו לעולם (121b) הבא · אם אין למי שיתן לו צדקה מניין שאם לא באין אצלו שילך אחריהן · שנ' צדק צדק תרדוף · רדוף אחר משפט וצדקה · לעשותו · שנ' רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד : וכן מצינו באברהם אבינו שהיה מקדים לקבל את האורחים העוברים והשבים וזכה לקבל מלאכי השרת · ומזה שכר זכה לקבל על הצדקה שהיה עושה שא' לו הקב"ה כי כל אשר רואה לך אתננה : עוד ערך שלחן לבניו ארבעים שנה : ועוד השיבו הקב"ה כי ידעתיו למען יצוה את בניו וגו' · וכן במשה : א"ל משה גדול כח הצדקה שבכל מעשיו של משה לא נשתבח אלא על הצדקה ועל הדין · וכן בדוד או' עשה משפט וצדקה לכל עמו · וכן מלכת שבה כשראת גדולתו של שלמה לא שבחתו אלא על הצדקה שנ' וישימך יי' למלך עליהם לעשות משפט וצדקה : וכל דור שיש בו צדקה וגמילות חסדים אף אילו כל מעשיהן רשעים אין גזר דינם ליאבד · מנלן ממיכה · שהרי מיכה עשה ע"ז · ויהי לו הלוי לכהן · ורצו מלאכי השרת לדוחפו · או' להן הניחו לו שפיתו מצויה לעוברי דרכים : אילו היה דור המבול ואנשי סדום עושין צדק לא היו אבודין · וכן מפורש על סדום · א'ע'פ' שהיה בידם כל עבירות לא נחתם גזר דינם אלא על שלא רוצין ליתן צדקה שנ' גאון שבעת לחם היה לה ולבנותיה : יד עני לא החזיקה · ותניין לאנשי המבול כסדום · בסדם הוא או' זעקת סדום ועמרה כי רבה · ובאנשי דור המבול כת' כי רבה רעת האדם בארץ · מה סדום יד עני לא החזיקה · אף אנשי דור המבול כן לא הכירן מי שבראם ולא רצו לעשות צדקה לפיכך אבדו מן העולם שכן אליהו או' מבלי משים לנצח יאבדו כך היא מידת הרשעים א'ע'פ' שהמקום להם אין מכירי·

אותו · שנ׳ לוה רשע ולא ישלם אפילו הצדיקים אין כל יגיען אלא צדקות · שנ׳ צדיק חונן ונותן : אינן שביעים מן המצות · ובפני הרשעים קשה מצות (122a) לעשות · שנ׳ ראמות לאויל חכמה · קשה בעיניהן ליתן צדקה ולגמול חסד · יריאים לחסר ממונם שהן תלמידיו של נבל · שאמ׳ ולקחתי את לחמי ואת מימיי ואת טבחתי אשר טבחתי לגוזזיי ונתתי לאנשים אשר לא ידעתי אי מזה המה · כך הרשעים או׳ מה טוב שאני נותן לעניים את שלי · אין הקב״ה יכול ליתן להם אלא לפי שהוא שונאן לא נתן להם · ואני אתן לשונאיו של הקב״ה · ואינן יודעין שהכניסן לניסיון נותנים לאדם : וכן הוא או׳ אפס כי יהיה בך אביון · לא יחדל מקרב הארץ · לכך נקראו נכסין · שהן נכנסין מזה ונותנין לזה · כיצד יתקיים שני כתובין אילו · אלא הקב״ה נותן לך נכסים אם אתה עושה מהן צדקה הרי נכסיך קיימין לך · אם יבא עני ויאמר תן לי צדקה ולא נתנה היכנס תחתיו כי לא יחדל אביון מקרב הארץ : וכן חנה אמרה שבעים בלחם נשכרו שלא רצו ליתן צדקה לעניים ממה שהיה להם : ורעבים חדלו שעשו צדקה מדוחק נתן להם המקום שעשו בריוח : ר׳ יונתן או׳ העושה מצוה מדוחק סופו לעשותו מריוח · והמבטל מצוה מריוח סופה לבטלה מדוחק : פתח תפתח ליתן עד שלא תפתח ליטול : שתי ידות הן · הנותן צריך ליתן הודייה מן הנותנין ולא מן הנוטלין : שתי ידות הן · אחת מלמטה ואחת מלמעלה · יד העני מלמטה ויד בעל הבית מלמטה · צריך ליתן הודייה שהייתה ידו עליונה ולא תחתונה : ד״א פתוח תפתח · כל הנותן צדקה לא לעצמו בלבד הוא מטיב אלא לכל הבריות מסוף העולם ועד סופו · לכך נאמר פתח תפתח · אם פתחת ידך לעני את פותח מן השמים להוריד גשמים · שנ׳ יפתח יי׳ לך את אוצרו הטוב מן השמים וגו׳ · הא נמצא זה מטיב לעצמו ולכל הבריות · לא יאמר אדם מחסר אני נכסיי אם אתן לעניים · יסתכל אדם כל מה שאינו מחסר אינו מוסיף · שער הראש והזקן שהן מסתפרין (122b) לעולם מגדלין והגבינים אינם מסתפרין לעולם ואינן מגדלים · וכן נמשלו ישר׳ לרחל שגוזזין אותם והיא מגדלת צמר · בכל שנה ושנה · החזיר אינו נגזז ואינו מוסיף · אף נתת צדקה לא משלך נתת אלא משל הקב״ה · שנ׳ לי הכסף ולי הזהב · וכן הוא אומ׳ כי ממך הכל מידך נתנו לך : וכן היה ר׳ אליעזר אומ׳ כבדו למלך משלו שאתה שלו · וכן היה ר׳ מאיר או׳ תן לו משלו שאתה ושלך שלו : ומניין אתם אומרים שבזכות הצדקה הגאולה באה ובית המקדש נבנה שכן ישעיה אומר ציון במשפט תפדה

ושביה בצדקה · במשפט תפדה זה הגאולה ושביה בצדקה אילו הגליות · בזכות הצדקה הגליות מתכנסות · ומניין אתה או' שמתן צדקה שנותן שלום בעולם שנ' והיה מעשה הצדקה שהרי הוא או' כי תמעול מעל שוה פרוטה · ופרוטה מן שמנה באיסר הוא אלף וחמש מאות · ושלשים ושש פרוטות מן שמנה באיסר מן ארבעים ושמנה פונדיונים בסלעים · ומה מרובה מידת הטוב או מדת הפורענות הוי אומר' זו מדת הטוב · ומה אם מי שמעל בקודש שוה פרוטה הרי הוא משלם אחד מאלף וחמש מאות וששה · הנוטל צדקה שאין סוף לשכרה על אחת כמה וכמה יטול · אחאב הרשע הוא שלא עשה מצוה ולא כלום · אלא מנע מפיו סעודה אחת · ולא מנעה לשם שמים אלא היה מתענה על עצמו · כמה סעודות נתן לו המקום על אותה סעודה שמנע מפיו נתן לו ארכה · כל ישר' שמונען מפיהן ומפי בניהן ונותנין לעניים על אחת כמה וכמה : ומניין אתה או' אדם שנפל ממנו פונדיון או עריסות ומצא עני ומפרנס אותו בה מעלין שקיים נפש המועל בקדשים בלא ידיעה משלם אלף וחמש מאות ושלשים וששה (123a) א'ע'פ' שלא היה יודע ומי שהוא זוכה בלא ידיעה אינו דין שיתן לו שבח יותר והזוכה בלא ידיעה שקבל שכר המכוון לזכות על אחת כמה וכמה שיטול שכר · וכן אתה מוצא כשחטאו ישר' לא היו ביניהם ובין הסדומיים אלא צדקה · שנ' ואחותך וגו' אילו המתן של צדקה שהייתם עושים · כמעט כסדם הייתם רעים מהן · שנ' לולי יי' צבאות הותיר לנו שריד וגו' · ולא עוד לישר' בימי המן · אלא צדקה שהיו עושין · שנ' ואהי להם למקדש מעט : ומניין ידענו שהיה הצדקה מעט שמה · שנ' לולי יי' צבאות הותיר לנו שריד כמעט שהייתם מחזיקים ידי עניים · אבל סדום ידענו ואביון לא החזיקה · וקטנה היא הצדקה בכל מקום הוא מפרש עליה שהיא גדולה · לא נאמר כמעט אלא שהיא קטנה מפני עושה איסר או דינר או סלע אינו דומה שנוטל עליו שכר · אבל לפני המקום אין גדולה שהיא נכנסת מפני השכינה · ומניין אתה או' צדקה שהגוים עושין תולין חטאיהן · שנ' צדקה תרומם וגו' · צדקה שעשה עשו היא גרמה לו שקיבל מלכות יותר שכן הוא על חגי שהיו הנביאים מצטערים על ישר' ואומר' אימתי יגיע קיצנו · אמ' להם עוד אחת מעט · עד עכשיו יש להן שתי מלכיות שיעבדו אותן עול מלכות יון ועול מלכות אדום · ומה זכות היה במיון בזכותו של יפת שחם על כבוד אביו כמה שנ' ויקח שם ויפת את השמלה · ואין כלום טועה לפני האלהים ואינו מאבד שכר בריא · אמ' יעמד מדי מיפת ויקבל מלכות מאה

ושמנים שנה בזכותו של יפת אביהן שכיבד שעה אחת אביו עמדה מלכות אבי : ועמד חגי ואומ׳ האלהים עוד קיים לה עוד אחת מעט היה מלכות של עשו שהיה בידו שתי מצות שהאמין באביו ואמ׳ לו הברכה אחת היא לך אבי · הוא מה (*123b*) לחגי עוד זכות אחר אני נותן לעשו שהיה בוכה ומבקש מאביו הברכה שהאמין באביו מעט היא צדקה · וכי עשה צדקה מימיו · אלא מה שנ׳ ויאהב יצחק את עשו כי ציד בפיו · אמ׳ הקב"ה כדיי היא האמנה שעשה שאתן לו מלכות · הא אף לרשעים צדקה תולה · ומה עשו שעשה עם אביו א׳ע׳פ׳ שלא היה צריך שהיה יצחק עשיר ונתן לו הקב"ה המלכות בשכרו עלה עליו המקום שעשה צדקה · ישר׳ שהן מפרנסין עניים על אחת כמה וכמה הרי למדנו שאף לרשעים צדקה תולה : וכן דניאל או׳ לנבוכדנצר גזר דין נכתב עליו בשמים ואין מעכב לפורענות אלא צדקה שנ׳ וחטאך בצדקה פרוק · קיבל הימינו נבוכד נצר · ושלח איגרות ואמ׳ כל העניים יבאו ויתפרנסו מנכסי המלך · ותלה לו המקום שנים עשר חדש · אילולי שמנע עצמו מן הצדקה לא באת עליו הפורענות : לסוף שנים עשר חדש הגביה עצמו ורוחו · כיון שראה שנכנסו לפלטין שלו חיגרין וסומין אמ׳ לעבדיו מה הן עושין פמליא שהבאתם לי · א"ל הן עניים שאמ׳ לך דניאל לפרנס שתלה לך האלהים · אמ׳ להם מה הוא יכול לעשות לי שרפתי ביתו באש · עליו הכת׳ או׳ לפני שבר גאון · ומניין שנתלו לו שנים עשר חדש שכן הוא או׳ לקצת ירחין תרי עשר על היכל מלכות וגו׳ · אמ׳ לו הא בתוקפך עשית תעמוד לך גבורתך · ודע שכחה של צדקה גדול מן רוח הגבוה · וכן הוא או׳ טוב מעט בצדקה ויפה לך הצדקה מכל ארצך ומכל כסף וזהב וכל גאונך לא יעמד לך עוד · וכל כך למה נתעסק בו המקום לא שהיה כלום כל הגוים כאין נגדו אלא להודיע כחה של צדקה : ד"א תרומם : צדקה שישר׳ עושין מרוממת אותך על כל אומות העולם · שכן הוא או׳ ונתנך יי׳ עליון על כל הארץ : ד"א צדקה תרומם וגו׳ · היא גורמת להקב"ה שהיו כל האומות מרוממין ומנטלין אותן ומביאין נקרונות וכפרימין · שנ׳ והביאו מכל אחיכם (*124a*) מכל הגוים מנחה וגו׳ · ד"א צדקה תרומם וגו׳ · שהיו ישר׳ מקלסין פני שכינה והוא שרוי עמהם בארץ · שנ׳ והתהלכתי בתוככם · וחסד לאומים · החסד והצדקה שהגוים עושים חט הוא להם בוני׳ דימוסיאות ומרחצאות שירחצו בהם עניים ועשירים הרי גומל׳ חסדים הרבה · ומה חטא יש להם בכאן אלא בזמן שהן גומרין את הבניין אומ׳ נעשה מקום לע"ז ונמצאת זכותן חובה ·

אילולי כן שכר גדול היה להם ואמ׳ אם בזכותן הן חוטאים כשהם חוטאין על אחת כמה וכמה · ד״א צדקה תרומם גוי : כמה שנ׳ וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לבא לקחת לו גוי מקרב גוי · רשעתן של גוים עליהן · כמה שנ׳ וברשעת הגוים האלה · וחסד לאומים חטאת · החסד שעשה יצחק הוא הזכיר רשעתן של גוים עליהם · ואיה החסד שעשה יצחק שפשט צוארו לסכין שנ׳ מצא חן במדבר עם שרידי חרב :· ד״א צדקה תרומם גוי · צדקה שעושה ישר׳ היא עומדת להם לעתיד לבא · וחסד לאומים חסד שישר׳ עושין היא עומדת להם · ומביא את הגאולה · שנ׳ וזכרתי לך חסד נעורייך : ד״א החסד שעשה דוד הוא מזכיר על אומות העולם עונותיהן שנ׳ ואכרות להם ברית עולם חסדי דוד הנאמנים · ואו׳ והוכן בחסד כסאו · שהצדקה וגמילות חסדים היא גורמת לשכינה שתשרה ביניהם : ד״א וחסד לאומים חטאת · החסד שעשה יוסף לאומות שיזכרו עונותם שיבא עליהם רעב שקיבל יוסף את המלכות · ואיזה חסד עשה יוסף בבית שנ׳ ויוסף היה רועה את אחיו · וכי רועה היה והלא בבית המדרש היה שנ׳ כי בן זקונים הוא לו · אלא בשביל שהיה עתיד לפרנס את אחיו קראו רועה עד שהוא אצל אביו : ד״א וחסד לאומים · צדקה שעשה אברהם היא גרמה לבניו שהיו מתגדלין בין האומות · שנ׳ ומי גוי גדול · ומי גרם להם הצדקה (124b) שעשה אברהם · וחסד שעשה אברהם הוא גרם להביא פורענות ועל האומות · הלא עשרים דור היו עם אברהם ולא היה עליהם רעב וכשעמד אברהם מיד ויהי רעב בארץ : ד״א וחסד לאומים חטאת · החסד שעשה בן הדד ונעמן הוא חזאל גרם להם שיגלו · אמ׳ להם הקב״ה אילו עובדי ע״ז וכבדו אותי ואתם מכעיסין אותי וכן מצינו בבלדן החסד שעשה היה קצף על חזקיהו ונזכרו עונותיהם של ישר׳ שנ׳ הנה ימים באים ונשא את כל אשר בביתיך · וכן כשעשו אנשי נינוה תשובה נפקדו עונותיהם של ישר׳ · וכן מיכה אומ׳ שמעו עמים שהגוים עושין וישר׳ אינן עושים : ד״א וחסד לאומים החסד שהגוים עושים לישר׳ שיזכרו עונותיהם · שכן או׳ במלך מואב ויקח את בנו הבכור אשר ימלוך תחתיו ויעלהו על ויהי קצף גדול על ישר׳ : ד״א צדקה תרומם גוי אילו ישר׳ שהן מרוממין בעולם הזה ומביאה אותם לעולם הבא · וכן משה או׳ וצדקה תהיה לנו כי נשמר לעשות וגו׳ · ובכל מקום הוא מלמד על הצדקה · שכחה גדול מכל המצות : וכן מפר׳ בכתובים וצדקה תציל ממות · ומהו עונשן של מונעי עשרים וארבע קללות כנגד עשרים וארבע ברכות הרי הן מפורשות

על ידי דוד עשרים וארבעה קללות שנ׳ הפקד עליו רשע ושטן יעמוד על ימינו בהשפטו יצא רשע וגו׳ · יהי ימיו מעטים וגו׳ · יהיו בניו יתומים וגו׳ · ינקש נושה וגו׳ · יבוזו זרים יגיעו וגו׳ · אל יהי לו מושך חסד וגו׳ · תהי אחריתם להכרית · יזכר עון אבותיו אל יי׳ וגו׳ · יהיו נגד יי׳ תמיד ויכרת מארץ זכרם : וילבש קללה במדיו : ותבא כמים בקרבו · תהי לו כבגד יעטה ולמזח תמיד יחגרה : הרי עשרים וארבעה קללות : על מי הקללות באות על מי שנ׳ עליו יען אשר לא זכר : רואה יתומים לא נתן כלום היה לו להזכיר שלא ימות ויהיו בניו יתומים ויתבזה נכסיו · וכל מה (125*a*) שיש לו ויהיו אף הם מבקשים צדקה ולא יהא אדם נותן כלום ומרחם עליהם : וכן הוא או׳ וכי תראה ערום וכיסיתו · אם ראית צריך להתכסות אל תסתכל בו אלא הסתכל בבשרך ואו׳ מה אנו ומה הוא אני והוא בשר ודם אכסנו אם אצטרך ויכס אותי : באים עניים רעבים אכסנ׳ אל תהפוך מהן · אם הכסת פניך מהם חשוב שאתה בשר ודם · ומבשרך אל תתעלם · וכן הוא או׳ כל אלמנה ויתום לא תענון · אם תענה אותו שומע אני לראשונות ופורע על האחרונות : לא רציתם לעשות צדקה על היתומים ועל האלמנות אני אראה אתכם שאין אדם שאין לו יתומים ואלמנות וחרה אפי והרגתי אתכם בחרב : נותני צדקה מביאין שלום לעולם · שנ׳ והיה מעשה הצדקה שלום · ובעבודת הצדקה השקט ובטח עד עולם : מונעי הצדקה וביאים חרב לעולם · וכמה עונשן של מונעי צדקה עשרים וארבעה קללות : ושכר נותני צדקה עשרים וארבע ברכות · שכן הוא או׳ על ידי ישעיה אז יבקע כשחר אורך וגו׳ · אז תקרא ויי׳ יענה · וזרח בחשך אורך · ונחך יי׳ תמיד · ובנו ממך חרבות עולם · אז תתענג על יי׳ · יכול בטירוף · ת״ל והיה מעשה הצדקה שלום · יכול לשעה ת״ל ועבודת הצדקה השקט ובטח עד עולם · ומניין בשבוע׳ ת״ל כי פי יי דבר · הרי עשרים וארבעה ברכות לנותני צדקה כנגד עשרים וארבעה קללות למונעי צדקה · והמונע עצמו מן הצדיקים מפסיד ארבעים ושמנה חלקים מרחיק ממנו עשרים וארבעה ברכות ומדבק בו עשרים ארבע קללות : הנותנין צדקה נקראים פרנסין להקב״ה · שנ׳ הנך יפה רעייתי במתן הצדקה הנך יפה בגמלות חסדים ואין רעייתי אלא פרנסים · מעלה אני עליכם כשאתם מפרנסין את העניים · כביכול לי אתם מפרנסין : ד״א הנך יפה רעייתי · הקב״ה אומ׳ לישר׳ אתם מפרנסין אותי · שנ׳ את קרבני לחמי · יכול יש לפניו אכילה (125*b*) ושתיה · ת״ל לאישי · לאישים אתם נותנים ·

א״כ למה נאמר לחמי · אלא אמ׳ א׳ע׳פ׳ שאתם נותנים לאישים מעלה אני עליכם כבני מפרנסין לאביהן : ד״א את רעייתי אתה מרצין אותי לכל האומות · בשבילכם אני מטיב לכל באי עולם : ד״א הנך יפה רעייתי · וכנסת ישר׳ אף היא להקב״ה :

טז) **הנך יפה דודי** כשאתה נפרע מן האומות אף נעים כשאתה נותן ידידיך ליריאיך : ד״א הנך יפה דודי · כשאתה תולה לכל באי עולם · אף נעים שהיו הצדיקים מקבלין מעשיהן לפי מעשיו : אף ערשינו רעננה · אילו עשרת השבטים שגלו לפנים מנהר סמבטיון · כמה שנאמ׳ בפאת מטה · שלא שייר המקום מהם אלא אחד משבעה ואחד משמנה · כמה שנ׳ בפאת מטה · והפיאה של מטה אחד · הרי לך שתי פיאות : ושתי יריכים וארבע רגלים · והמטה כולה להיכן הלכה לה לפנים מדמשק :

יז) **קורות בתינו ארזים רהיטנו ברותים** · למד הקב״ה שבחו של שלמה · שבנה בית המקדש לשבע שנים · ובנה לשלש עשרה שנה : קורות בתינו ארזים · אילו הקורות שהביא חירום משה לשלמה : ד״א קורות בתינו ארזים אילו שערי ניקנור · שהביא אותן בים · ואבד אחד מהן ועשה המקום נס . כיון שהגיע ניקנור לנמל של יפו הקציפה הגל · וי״א אחת מן החיות שבים בלעה אותם · כיון שהגיע ניקנור לנמל פלטה אותה · ועמדה בים שלשה ימים עד שלא עבר את כולה : ד״א קורות בתינו ארזים · זה קבורת משה · שנ׳ וירא ראשית לו · כי שם חלקת מחוקק צפון · אין צפון אלא ארזים · שנ׳ וצפון בארז · רהיטנו ברותים · זה היה בית השכינה :

S. SCHECHTER.

(*To be continued.*)